

Лакішик Д.М.*

НОВІ ВИКЛИКИ І ЗАГРОЗИ ДЛЯ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ

У статті розглядаються проблеми міжнародної безпеки сучасної держави в контексті ключових викликів і загроз.

Ключові слова: США, Європа, міжнародна безпека.

В статье рассматриваются проблемы международной безопасности современного государства в контексте ключевых вызовов и угроз.

Ключевые слова: США, Европа, международная безопасность.

The article examines the problems of modern state's international security in the context of key challenges and threats.

Key words: USA, Europe, international security.

Сполучені Штати Америки і Європейський Союз, що залишаються вирішальними зовнішніми чинниками впливу на трансформаційні процеси у світі, сьогодні змушені рішучим чином модернізувати міжнародну політику з урахуванням головних прогнозів розвитку геополітичної ситуації. Через 20 років після завершення системного протистояння у формі «холодної війни» визріли нові, переважно безпекового характеру, спонуки для такої модернізації.

Міжнародний тероризм та війна в Іраку настільки змінили світ, що сьогодні під поняттям «трансформація» по обидва боки Атлантики дедалі виразніше насамперед мають на увазі проблеми модернізації системи безпеки у її комплексному розумінні.

Найважливіші міждержавні механізми забезпечення миру і безпеки, створенні в епоху біполярного світу чи на його уламках, сьогодні змушені діяти в принципово іншій системі координат. Під натиском нового співвідношення сил на світовій арені колишня система підтримання міжнародного миру і безпеки розмивається. Міжнародний (міжурядовий) і національний (державний) інструментарій забезпечення безпеки усе менш спроможний відповідати на виклики тероризму та інших загроз виживанню та розвитку.

Під час холодної війни безпека визначалася в першу чергу військовими термінами і стосувалася перш за все територіальної національної безпеки держави. При відсутності легітимної міжнародної влади, іншими словами, в анархічній міжнародній системі держави розглядалися відповідальними за свою власну безпеку. Єдиним надійним засобом гарантії безпеки була воєнна могутність. Для невеликих держав це неминуче призводило до необхідності приєднуватися до альянсів чи отримувати гарантії безпеки з боку більш сильних держав чи груп держав. Більш могутнішими державами баланс сил розглядався як ключовий механізм для забезпечення безпеки в багатополюсній міжнародній системі, який визначався в межах військових можливостей [1]. В цьому контексті безпека визначалася як відсутність загрози чи можливість цю загрозу попередити.

* кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України

Таким чином, зусилля на міжнародній арені спрямовувалися на те, щоб шляхом військових та військово–політичних союзів протистояти вірогідному противнику. Зрозуміло, що міжнародний порядок, який базувався на балансі сил був іманентно неспроможний породити стійку і надійну систему міжнародної безпеки, що довела уся історія Європи аж до середини ХХ століття.

Разом з балансом сил, ключова концепція традиційного розуміння безпеки є дилемою безпеки. Так, Р.Жервіс визначає її як ситуацію, при якій засоби, якими держава намагається посилити свою безпеку, зменшує безпеку інших [2, р.167]. Існування дилеми безпеки призводить до того, що коли держави озброюються (навіть з обороною метою), вони послаблюють безпеку своїх сусідів зміщуючи військовий баланс на свою користь. Це призводить до того, що сусіди змушені нарощувати свою військову могутність, щоб відновити рівновагу.

Так, професор П.Рудяков вважає, що модель безпеки за своїм призначенням мала б являти собою такий стан існування певної системи, який давав би можливість урівноважувати наявні загрози, тобто – досягати балансу загроз, а з другого, – відповідей на них, зберігаючи до того ж позитивну – перевага відповідей над загрозами – тенденцію [3, с.20].

З припиненням конфлікту Схід–Захід більшість дискусій про «архітектуру» майбутньої європейської безпеки концентруються на необхідності вийти за межі традиційного, часів холодної війни, зосередження на військовій могутності і національному територіальному захисті. Головним завданням є розвиток нових структур і взаємовідносин, щоб уникнути підходу *realpolitik* до безпеки і зменшити можливість виникнення нових дилем безпеки. Дискусії з питань нових утворень європейської безпеки мають тенденцію до підкреслення:

- необхідності будь-якої нової системи для сприяння співробітництва серед її членів;
- розширення зв'язків і забезпечення інформацією;
- розробка загальних принципів, норм і правил;
- стримування агресивної поведінки;
- забезпечення базису для колективних дій, запобігання конфліктам, подолання криз і мирного вирішення спірних питань [4, р.2].

Висуненням таких завдань сучасна дискусія з питань безпеки відійшла від традиційної заклопотаності реалістичними підходами до міжнародних відносин і більше сконцентрувалася на підходах, що отримали розвиток в повоєнний період. Один з таких підходів – ліберальний інституціоналізм. Прихильники цього підходу визнають багато з основних принципів реалізму, зокрема у відношенні анархічної природи міжнародної системи і переважанні силових політичних підходів. Проте, вони переконані що міжнародні організації можуть сприяти співробітництву між державами шляхом модифікації дії дилеми безпеки. Вони також стверджують, що організації можуть мати інтерактивний ефект, що означає, що їх вплив на наслідки варіюється в залежності від сили та інтересів [5, р.42].

З розпадом соціалістичного табору, а потім і СРСР докорінно змінилися засоби, завдання і суб'єкти безпеки в Європі і світі. Становлення американоцентричності світоустрою, розширення НАТО і його трансформація з оборонного союзу в знаряддя реорганізації світу і внутрішнього устрою країн, переміщення центру світової політики в Азію і АРТ означають, що проблеми і завдання взаємодоповнюваності двох сфер безпеки – міжнародної і національної – повинні ставитися заново і в багатьох питаннях зовсім інакше.

Так, український дослідник С. Толстов вважає, що «більш адекватним здається підхід до національної безпеки як до постійного, невід’ємного та співмірного чинника функціонування (буття) суспільства та держави у сфері її внутрішніх відносин та взаємодії з зовнішнім, міжнародним середовищем («інтегральна» безпека). При такому розумінні поняття «національна безпека» має сприйматися як невід’ємна функція як висхідного (позитивного), так і низхідного (від’ємного) розвитку державно організованого соціально–політичного феномену, яка припиняється лише зі зникненням або зі зміною статусу суб’єкта в разі зовнішнього завоювання, демографічної, природної або цивілізаційної катастрофи» [6, с.97].

В сучасній міжнародній системі, загрози і уразливість можуть виникнути в різноманітних сферах, як військових, так і не військових. Перед науковцями і аналітиками, які займаються питаннями безпеки постають значні труднощі. Ключовою проблемою є визначення конкретних критеріїв для визначення що являється, а що не являється проблемою безпеки. Якщо цього не зробити, тоді більш загальне визначення безпеки втратить свою інтелектуальну послідовність [7, р.211–239].

Безсумнівно, головна рушійна сила змістилася з вузьковійськових стратегічних досліджень до більш загальних досліджень міжнародної безпеки. Військові загрози все ще зберігають центральну теоретичну роль в багатьох поглядах на безпеку, і як довго міжнародна політика залишатиметься «анархічним суспільством» [8], вони будуть мати життєвий інтерес і важливість для багатьох країн. Однак все більше й більше, і особливо для найбільш розвинутих країн світової системи, їх важливість зменшується у відношенні до не військових загроз і викликів. Це особливо обумовлено тим, що занепокоєння військовою безпекою традиційно приховувало політичні і соціальні питання.

Однак автор вважає, що нове зовнішнє середовище, яке виникло і формується, набуває здібності через все більш розгалужену мережу механізмів і процедур політичного опосередкування впливати на еволюцію і розвиток міжнародних відносин. А отже знімає, або принаймні знижує, загрозу загального знищення однак не гарантує безпеку на регіональних і нових рівнях міжнародних відносин. Зміна історичних епох супроводжується накопичуванням різноманітних конфліктів. Загрози дестабілізації не обмежуються тільки силовими діями, вони розповсюджуються на багато сфер людської діяльності. Змінюється співвідношення національної і міжнародної безпеки. Суттєво перетворюється дія фактору воєнної сили, його сполучення з невоєнними засобами політики на світовій арені.

Аналіз сучасних тенденції світового розвитку дає підстави стверджувати, що конфліктність нині виявляється в основному не на глобальному, а на регіональному та субрегіональному рівні. Такі протиріччя складніше піддаються регулюванню, саме завдяки їх кількості та багатовимірності. Розпад вертикалі конфліктів призвів до їх регіоналізації, і саме регіональні чинники вирішальним чином впливають на розвиток конфліктів. Таким чином структура постбіполярної системи міжнародних відносин стимулює виникнення і поширення асиметричних конфліктів всіх типів і видів. Як у світі в цілому, так і на європейському континенті дедалі чіткіше й послідовніше окреслюються регіони «безпечні» та «небезпечні». До цих останніх зараховують Південно–Східну Європу з її перманентним протягом ХХ століття джерелом конфліктів і загроз субрегіоном – Балканським півостровом.

Це означає, що наш глобілізуючий світ є розділеним світом, розколотим на більш–менш успішно глобалізуючий простір і простір іншого роду – той, де глобалізація не пустила абсолютно коріння. Дивергенція між ними настільки велика, що вона пояснює поляризацію усєї світової системи на зону відносного миру, стабільності і процвітання і зону хаосу, нестабільності і економічної стагнації.

Як вважає академік Ю.М.Пахомов «фактори, а також інші взаємопов'язані протилежності глобалізації різноманітні. Однак вони мають свою ієрархію і вузлове з'єднання тобто вихідний пункт розгортання глобальних процесів в усій їх суперечності. Таким з'єднанням є центр однополюсності глобалізації, її західноцентризм, зумовлюючий наявність периферії. Саме топографічна асиметричність факторів і відповідно, наслідків глобалізації є головним джерелом не тільки продукування, але й консервування, і поглиблення вибухонебезпечності протиріч, вмістилищем яких є глобалізація, яка постає перед нами в її нинішньому варіанті, далекому від завершеності» [9, с.12].

Однак глобалізація не тільки несе світу комплекс більш широких і гострих загроз безпеки, вона робить світ ще більш уразливим від цих загроз. З однієї сторони, глобалізація підвищує взаємозалежність і складність – а значить слабкість і уразливість – національних і міжнародних структур. Тому успішна атака проти одного їх елементу в одній країні може негативним і непередбаченим чином позначитися на інших їх елементах в усьому світі. Більше того, глобалізація полегшує всіляким екстремістам доступ до високоефективних засобів нападу на ці інфраструктури. Виникаюче в результаті цього відчуття відсутності безпеки і уразливості в свою чергу може призвести до посилення атмосфери страху так, що у кожному випадку будь-якої катастрофічної події багато, якщо не усі, будуть відразу ж сприймати її як результат терористичного акту. З цього слідує, що на сьогоднішній день глобалізація перетворила світ у надто неспокійне місце.

У результаті широке поширення отримало уявлення, що перші десятиліття ХХІ століття будуть не менш, а може бути і більш, небезпечними, ніж друга половина ХХ століття. Типовим є, наприклад, висновок американського соціолога І.Валлерстайна.

«Хоча більшість людей в посткомуністичному світі відчуває величезне полегшення від того, що комуністична інтерлюдія залишилася позаду, зовсім не очевидно, що вони, як і всі ми, опинилися в світі більш безпечному, більш обнадійливому чи більш пристосованому для життя... Протягом наступних п'ятдесяти років світ обіцяє бути набагато більш жорстким, ніж в часи холодної війни, з яких ми вийшли» [10, с.25].

Терористичні акти 11 вересня зробили дискусію про новий світовий порядок після «холодної війни» головним питанням регіональної і глобальної безпеки. Протягом більш ніж 50 років країни-члени НАТО чітко відрізняли два види загроз відповідно до статей 4 і 5 Вашингтонського договору, які після подій 11 вересня втратили свою різницю, оскільки багато нових видів загроз можна віднести до обох категорій.

Вересневі події, крім того, позначили і історичний вододіл: завершення першого етапу після «холодної війни» і початок нового, визначального для якого поряд з «конфліктом навколо глобалізації» стала тема нового світового порядку, тобто трансформації системи двополюсного – однополюсного – багатопольсного світу. Крім того має місце і нюансування «полюсності світів»: в економіці складається реальна «багатопольсність», у політичній та військовій сфері – визначальна тенденція «однополюсного» світу.

Аналіз тенденцій у сфері міжнародної взаємодії дозволяє визначити сучасну систему міжнародних відносин як відносно розмиту та не до кінця сформовану багатопольсону структуру з помітною перевагою одного з полюсів (США/НАТО) та істотними претензіями ряду впливових держав та угруповань на виділення в окремі полюси («або центри сили»). Окремі, незалежні підстави для обґрунтування поліцентричної моделі можна знайти у співвідношенні економічних потенціалів провідних держав світу, та навіть деяких регіональних країн, таких як Індія чи Бразилія. Досі далеко не повною мірою реалізовано економічні можливості Європейського Союзу [11, с.11].

Означене призвело до того, що поняття національної безпеки пережило друге народження і знову стало змістовною концепцією, яка є орієнтиром при формулюванні страте-

гічної політики, а також ціллю, що знаходиться під загрозою, для досягнення якої необхідно докладати значні й послідовні зусилля. Таким чином, концепція національної безпеки набуває нового визначення й нового вигляду. У даному контексті нинішня стратегічна ситуація дуже сильно відрізняється від епохи «холодної війни». Важливе питання ХХІ століття полягає в тому, чи вдасться демократичному співтовариству втримати той хаос, який поширюється уздовж «південної стратегічної дуги», що простягається від Близького Сходу до азіатської літоралі. Реагування на цей серйозний виклик і спричинить нову парадигму розуміння й сприйняття національної безпеки [12, р.40–41].

Оцінюючи такий комплекс факторів зрозуміло, що наявні проблеми міжнародної та національної безпеки неможливо вирішити методами суто силового реагування, навіть за умов безперечної економічної та політичної переваги США в сучасному світі.

Вирішення сучасних проблем безпеки вимагає нових підходів і стратегії, як від американців, так і європейців. У військовій сфері необхідні нові заходи для управління кризами, включаючи традиційні миротворчі місії, гуманітарну допомогу, одночасно з операціями із зміцнення і підтримання миру. Переважна більшість з цих заходів будуть використанні для захисту спільних інтересів, ніж для захисту життєвих національних інтересів перед лицем існуючих загроз. Одночасно, запобігання конфліктам, подолання криз, операції з підтримання і зміцнення миру вимагає більш швидкого, ефективного і колективного реагування, ніж в минулому. Це означає, що традиційні військові стратегії будуть все менше доречні при вирішенні питань нової безпеки. Відтак і суто кількісна перевага у військовому потенціалі перестає бути аргументом у розв'язанні конфліктних ситуацій. Навіть сама можливість застосування військової сили в тій чи іншій ситуації стає проблематичною, зважаючи на особливості міжнародних відносин в умовах глобалізації [13, с.9–14].

В політичній сфері, самому існуванню держави як такій може існувати загроза. Сучасна безпека все більш занепокоєна внутрішньодержавними, ніж міждержавними конфліктами. Головна загроза безпеці багатьох країн виходить не ззовні, скоріше вона виходить з анархії усередині країни. Особливо ж небезпечними є внутрішні загрози, які мають здатність інтернаціоналізуватися шляхом втручання у внутрішні справи суверенних держав міжнародних чинників у особі «великих» держав або міжнародних організацій.

Регіоналізація системи безпеки «знизу», тобто з ініціативи самих країн–представниць того чи іншого регіону, очевидно, могла б бути адекватною відповіддю на загрозу і спроможна забезпечити обмежену й до того ж контрольовану не ззовні, а зсередини інтернаціоналізацію внутрішніх конфліктів, а відтак – зняти або мінімізувати деструктивний компонент інтернаціоналізації [3, с.20].

Іншою проблемою сучасної безпеки є етно–національна напруженість, яка більше не має тенденцію до нагнітання головних міждержавних конфліктів. Натомість, етно–національна напруженість має тенденцію загрожувати внутрішній цілісності держав чи використовується етнічно вибраною державною елітою проти етнічних меншин в межах їх кордонів. Націоналізм може виникнути, коли державні кордони не збігаються з національними кордонами. Відповідно, головним ворогом принципу етнічності і націоналізму виявляється є держава, яка розглядається як головна перешкода для досягнення однорідної нації. Як наслідок, виникнення конфліктів з питань кордонів, територій і меншин (усередині чи за межами даної країни). Саме тому багато конфліктів зміщуються з внутрішнього на міждержавний рівень. Ключовою проблемою безпеки тому стала загроза етно–націоналізму демократичній державності.

Учасники подібних конфліктів часто використовують мовні відмінності, етнічну приналежність чи відмінність віросповідання для створення образу ворога, нерідко переслідуючи при цьому перш за все власні інтереси. Прикладам тому може слугувати колишня Югославія, де в роки, які передували кризі, багаточисельні шлюби між представниками різних релігійних та етнічних груп свідчили про послаблення ролі відмінностей між ними. І тільки після початку війни ці відмінності знову стали набирати силу, причому для багатьох людей їх етнічна приналежність не була настільки вже важливою.

Очевидно ключем до внутрішньої політичної легітимності і стабільності, а звідси до міжнародної безпеки теж, є скоріш громадянський, ніж етнічний націоналізм. Тільки з суспільством, яке базується на сильній політичній ідентичності (тобто громадянстві), а не на етнічному походженні, суспільство і держава можуть примиритися. Етно-національна ідентичність не повинна бути концептуалізована як частина державності (як пропонується поняттям «соціальна безпека»). Для захисту демократичних форм державності необхідно «денаціоналізувати» і «деетнізувати» концепцію держави. Вона (держава) повинна базуватися на громадянській основі, а не на посиленнях на етнічно засновану націю. Безперечно, немає переконливої причини чому люди, які розмовляють одною мовою чи належать до однієї етнічної групи повинні належати до одній країни, як наприклад, окреме існування ФРН і Австрії. Якщо нації є «вигаданими суспільствами», якщо вони інструмент для того щоб фабрикувати політичну лояльність скоріш чим стійку характеристику людської природи, тоді повинно бути можливим відокремити державність від концепції держави.

Вирішальним питанням з яким стикаються при вивченні міжнародної безпеки є залучення процесу глобалізації до майбутнього порядку денного безпеки. Що відбудеться, наприклад, якщо глобалізація викличе стійкий розпад держав, як передрікали багато постмодерністів? Х.Бал, наприклад, висловлювався про можливість «нео-середньовічної» міжнародної системи, що з'являється як заміна Вестфальській державній системі, яка характеризується «владою, яка дублює себе і багаторазовою лояльністю». В такій системі, припускає він, держави будуть поділяти свою владу з «іншими асоціаціями» [8, р.254–255; 264–276]. За Балом, такий нео-середньовічний порядок буде менш стабільним, ніж існуюча система держав. З іншого боку, Б.Бюзан стверджує, що міжнародне співтовариство держав не суперечить світовому співтовариству, яке базується на особистостях, а не державних організаціях і населенні в цілому. Навпаки, стверджує він, вони симбіотичні і доповнюють [8, р.327–352].

До теми змінюючогося характеру міжнародних відносин, а отже і міжнародної безпеки, звертається велика кількість дослідників. Так, відомий український політолог, професор Є.Камінський вважає, що міжнародні відносини далі позначатимуться взаємодією протилежних і взаємопов'язаних явищ і процесів. З одного боку, стверджує він, ще певний час зберігатиметься панівне значення національної безпеки і, відповідно, активної ролі національних держав у світових справах. З другого боку, далі активізуватиметься сегментація глобального простору на великі політично й економічно значимі регіональні системи. Кожна з них являтиме собою відмінну форму політичної та економічної взаємодії держав. Третій елемент взаємозв'язку і протилежностей полягатиме у наростанні тенденції до усамостійнення діючих інтеграційних союзів за паралельного їх прагнення приступити до реалізації ідеї трансконтинентальної, а з часом і планетарної інтеграції [14, с.13].

Дж.Розенау йде ще далі і передбачає «багатоцентричний світ», що з'являється в «гострому контрасті з тим, який панує в державно-центричному світі» [15, р.71]. Кількість

неодмінних акторів розшириться до «сотні тисяч». Державна система в результаті поступиться подвійному процесу «глобалізації» і «локалізації», які Розенау назвав «фрагміграцією» (від фрагментації і інтеграції) [16].

Саме «фрагміграція» нагадує нам, що глобалізаційні процеси і локалізація мають усі підстави щоб називатися одним терміном. Саме фрагментація, а не тільки глобалізація є характеристикою нової епохи. Ми можемо бачити приклади цього феномену на різних саммітах. Коли представники держав збираються разом за для інтеграційних цілей, ведуть переговори, які торкаються нових торговельних угод, їм протистоять різні неурядові організації та індивіди на вулицях з тим, щоб продемонструвати їхню незгоду і висвітлити фрагментарну природу цих угод.

Таким чином взаємодія фрагментації та інтеграції може бути визначена як фрагміграція. Так українські вчені О.Білорус та Д.Лук'янченко відзначають, що: «фрагментаційний динамізм вміщує глибокі наслідки для безпеки індивідуумів, суспільств, держав і глобальної системи. Результат – турбулентність у світовій політиці – клубок напруженостей, що роблять майбутнє не визначеним, непевним, і загрожують безпеці людей на всіх рівнях людської активності і організації. Історичний досвід вчить, що стабільність вимагає від усіх сторін обережності, зрілості і відповідальності. Необхідно визнати, що суперництво, змагання держав є нормальним явищем у відносинах. Але це аж ніяк не перешкоджає ідентифікації певних спільних, корпоративних або загальних інтересів. Безпека кожної країни залежить не тільки від заходів, що вона сама вживає для власної оборони, а й від міри, яка створює в результаті цих заходів почуття небезпеки в уяві можливого супротивника» [17, с.75, 76].

Р.Кокс бачить в такому розвитку більші можливості для соціальних рухів. Зміни, що відбуваються в країнах дають нові можливості для самовираження національностям, які не мають своєї держави, в рухах за відокремлення і автономію і ці ж тенденції надихають етнічні і релігійні групи виразити свою ідентичність в глобальній політиці. Соціальні рухи, такі як захист навколишнього середовища, фемінізм, рух за мир вийшов за межі територіальних кордонів. Транснаціональне співробітництво серед місцевих народів збільшує їх силу всередині певних країн [18, р.144].

Саме тому, поглиблення процесів, які пов'язані з глобалізацією, ставить важливі питання для майбутнього міжнародної безпеки. Дехто припускає, що існування «сильних держав» тобто демократичних країн з ефективними державними і адміністративними структурами, які користуються дуже поширеною внутрішньою політичною легітимністю і заснованих на соціальній ринковій економіці є істотним для вирішення багатьох транснаціональних і не традиційних проблем безпеки, які домінують на сучасній міжнародній арені. З іншої сторони, дехто стверджує, що глобалізація робить можливим і необхідним виникнення нових форм «космополітичної демократії» [19]. Дійсно є вірним твердження, що глобалізація і трансформація державності, до якої вона веде, буде мати далекосяжні, і поки що тільки частково вивчені, наслідки для європейської та міжнародної безпеки.

Глобалізація, відкриваючи нові можливості, одночасно ставить світ і кожену країну перед новими викликами і загрозами. Виклики, залишені поза увагою, спроможні трансформуватися у загрози, які часто важно подолати. Будучи історично прецедентною, глобалізація не просто поповнює чи доповнює перелік загроз національній безпеці, який типовий для умов традиційної системи міжнародних відносин. Вона створює принципово нове середовище макросоціальних відносин, яке потребує інший тип безпеки – з більш широкими її функціями, цілями; з іншими методами, засобами; іншими наслідками її наявності чи відсутності.

Отже, для світу сьогоднішнього і завтрашнього дня не може бути до певної міри догострокової «моделі безпеки», яку можна описати. Ще важливіша, можливо, та обставина, що такої моделі і не повинно існувати, оскільки тим самим створювалася б ілюзія того, що безпека є суворо обмеженим поняттям і як така легко могла б бути віддана у введення якогось інституту. Це – ілюзія статичного стану політики в сфері безпеки, яка зручна з бюрократичної точки зору, але політично справляє усипляючі впливи.

Для того, щоб зрозуміти небезпеку такої ілюзії не слід було чекати трагедії в колишній Югославії. Але вона робить більш ніж зрозумілим настільки неоглядно відкрита нині на Схід Європа живе в дуже різних історичних, політичних, а то і цивілізаційних «часових зонах». Багато з того, що вважалося зрештою подоланим чи врегульованим, виникло у вигляді проблеми з новою силою; кордони були заново поставлені під сумнів і визначені наново; а місце ідеологічного протиставлення між Сходом і Заходом зайняло протиріччя між економічним спадом і необхідністю в реформах. Існуючий віками страх перед зовнішньою агресією поступається місцем страху перед внутрішньою небезпекою. Він (страх) має більш сильну дію, оскільки безпосередньо торкається безпеки і виживання кожної людини. Тому більше не сила національної держави, а її слабкість, її неспроможність надати громадянину захист у всеохоплюючому сенсі слова загрожує безпеці і стабільності континенту [20].

На практиці це означає, що турботи і виклики в сфері безпеки в зростаючій мірі стають схожими. Проблеми великих європейських країн, які пов'язані з імміграцією чи організованою злочинністю, можуть бути для них гостріші з точки зору категорії кількості зважаючи на розміри цих країн. Але за природою і за характером намагань їх подолання вони розрізняються з аналогічними проблемами менших країн. Острах того, що могутній сусід здійснить напад, затьмарюється перед побоюванням того, що сусідня країна, будь вона великою чи малою, не впорається з новими загрозами в області політики безпеки. Перед усіма постають однакові питання, які стосуються власної спроможності функціонувати і реформуватися під натиском глобально зростаючої конкуренції.

Література

1. Sheehan M. *The Balance of Power: History and Theory* / M. Sheehan. – London: Routledge, 1996. – 226 p.
2. Jervis R. *Cooperation under Security Dilemma* / R. Jervis // *World Politics*. – 1978. – January. – № 30. – P. 167–174.
3. Рудяков П. Загрози перехідного періоду та можливі відповіді на них / П. Рудяков // *Дослідження світової політики: Збірник наукових праць*. – 2001. – Вип. 15. – С. 16–25.
4. Keohane R.O., Nye J.S., Hoffmann S. *After the Cold War: International Relations and State Strategies in Europe, 1989–1991* / R.O. Keohane, J.S. Nye, S. Hoffmann. – Cambridge, 1993. – 471 p.
5. Keohane R.O., Martin L.L. *The Promise of Institutional Theory* // *International Security*. – 1995. – Summer. – № 1. – Vol. 20. – P. 39–51.
6. Толстов С. Десять кроків у XXI століття: міжнародна та національна безпека в уявленні сучасників / С. Толстов // *Політична думка*. – 2001. – № 3. – С. 93–101.
7. Walt S. *Renaissance of Security Studies* / S. Walt // *International Security Studies Quarterly*. – 1991. – № 6. – Vol. 32. – P. 211–239.
8. Bull H. *The Anarchical Society. A Study of Order in World Politics* / H. Bull. – London: Macmillan, 1977. – 335 p.

9. Пахомов Ю.Н. Глобализация как явление и как планетарный проект / Ю.Н. Пахомов // *Collegium*. – 2005. – № 20. – С. 4–32.
10. Валлерстайн И. Конец знакомого мира: Социология XXI века / И. Валлерстайн / Пер. с англ. – М. Логос, 2003. – 368 с.
11. Толстов С. Концептуальні зміни та нові підходи в межах загальнополітичної парадигми міжнародної безпеки / С. Толстов // *Дослідження світової політики: Збірник наукових праці*. – 2003. – Вип. 25. – С. 3–26.
12. Kugler R.L. National Security in a Globalizing World of Chaos: The United States and European Responses / R.L. Kugler // *Western Unity and the Transatlantic Security Challenge / European Center for Security Studies*. – 2002. – № 4. – Р. 35–53.
13. Шпрангер К.–Д. Предупреждение кризисов – задача политики помощи развивающимся странам / К.–Д. Шпрангер // *Internationale Politik*. – 1996. – № 4. – Апрель. – С. 9–14.
14. Камінський Є. Міжнародна безпека у XXI столітті: загальний прогноз / Є. Камінський // *Дослідження світової політики: Збірник наукових праць*. – 2001. – Вип. 15. – С. 2–15.
15. Rosenau J.N. Turbulence in World Politics: A Theory of change and continuity / J.N. Rosenau – NY–London–Toronto–Sidney: Harvester Wheatsheaf, 1990. – 504 p.
16. Rosenau J.N. New Dimensions of Security: The Interaction of Globalization and Localizing Dynamics / J.N. Rosenau // *Security Dialogue*. – 1994. – № 3. – Vol. 25. – Р. 215–292.
17. Білорус О.Г., Лук'яненко Д.Г., та ін. Глобальні трансформації і стратегії розвитку. Монографія / О.Г. Білорус, Д.Г. Лук'яненко та ін. – К.: ВІПОЛ, 1998. – 416 с.
18. Cox R.W. Towards a Post–Hegemonic conceptualization of World Order / R.W. Cox // *Governance without government: order and change in world politics*. Ed. by J.N. Rosenau, E.–O. Czempiel. – Cambridge University Press, Cambridge, 1991.
19. Buzan B, Held D., McGrew A. Realism versus cosmopolitanism: A Debates / B. Buzan, D. Held, A. McGrew // *Review of International Studies*. – 1998. – July. – № 3. – Vol. 24. – Р. 387–398.
20. Роуз Р. Кто такие «Мы»? Различные способы восприятия угроз в Европе и в США / Р. Роуз // *Internationale Politik*. – 1997. – № 3. – Март. – С. 40–44.